

Karolina Ciechorska-Kulesza¹
Uniwersytet Gdański
ORCID ID:0000-0001-9899-0572
e-mail: karolina.ciechorska-kulesza@ug.edu.pl

Projekty tożsamościowe niedookreślonych regionów w dyskursie medialnym. Przypadek wybranych miejsc Ziem Zachodnich i Północnych

ABSTRAKT

Artykuł prezentuje cechy projektów tożsamościowych wyłaniających się z przekazów medialnych w wybranych częściach Ziem Zachodnich i Północnych. Refleksja nad tożsamością w dyskursie regionalnym i lokalnym miejsc niedookreślonych, bez *differentia specifica* cechuje przede wszystkim niedookreśloność, postulat oddolności i otwartości, podkreślanie różnorodności i wielokulturowości oraz nastawienie na proces i konstruowanie. Napięciu między konstruktywizmem a esencjonalizmem towarzyszy pokładanie w kulturze i sztuce nadziei na rozwój jednostek i społeczności. Analizując projekty tożsamościowe można wyróżnić dwie strategie domykania symbolicznego omawianych miejsc: oparta na regionalizmie, choć w ujęciu głównie lokalnym, w krystalizujących się pod względem kulturowym regionach, oraz skupiona na poziomie lokalnym w „kurczących się” przestrzeniach.

SŁOWA KLUCZOWE: tożsamość, region, miejsce, kultura lokalna, Ziemie Zachodnie i Północne

Celem niniejszego artykułu jest opis projektów tożsamościowych wyłaniających się z przekazów medialnych w wybranych częściach Ziem Zachodnich i Północnych. Swoisty *boom* tożsamościowy, który rozpoczęła transformacja ustrojowa w Polsce, widoczny jest na poziomie regionalnym i lokalnym. Dotyczy to także miejsc bez *differentia specifica*, regionów niedookreślonych, w dużej mierze obejmujących społeczności o charakterze postmigracyjnym. To tam, zarówno w sferze działań społecznych, jak i dyskursów widoczna jest wzmożona debata, będąca próbą odpowiedzi na pytania o charakter ludzi i miejsca, a także identyfikacji jednostkowych i zbiorowych.

Znaczącą rolę w budowaniu projektów tożsamościowych pełnią komunikaty medialne, w tym przypadku głównie o zasięgu regionalnym i lokalnym,

¹ Data złożenia tekstu do Redakcji „MiS”: 13.12.2019 r.; data zatwierdzenia tekstu do druku: 20.12.2019 r.

podejmujące tematykę dotyczącą danego, mniej lub bardziej określonego, terytorium. W niniejszej pracy odwołuję się do szerokich definicji dyskursu medialnego, będącego częścią dyskursu publicznego. Częściami składowymi tak ujętego dyskursu medialnego jest między innymi – interesujący mnie najbardziej – dyskurs prasowy oraz hipertekstualny, mieszczący w sobie niektóre efekty konwergencji mediów (np. prasę czy radio w internecie)².

Medioznawcy podkreślają istotną rolę mediów w kształtowaniu opinii publicznej, konstruuując w dużej mierze wyobrażenie o rzeczywistości³. Odnosząc te twierdzenia do poziomu lokalnego, warto podkreślić wielość funkcji mediów lokalnych. Badacze podkreślają ich potencjał w zakresie nie tylko informowania i dokumentowania, ale komunikowania, edukowania, animowania, integracji społecznej, wspierania relacji obywateli z władzą, aktywizowania, wzmacniania obywatelskości⁴ i uczestnictwa w kulturze, a także promowania, budowania czy wzmacniania marki miejsca. Te ostatnie wskazują na przynajmniej potencjalną rolę mediów we wzmacnianiu rozwoju lokalnego. Większość funkcji lokalnych mediów wiązana jest z szeroko rozumianą tożsamością, w tym przypadku związaną z miejscem⁵.

Warto podkreślić specyfikę lokalnych mediów, związaną z globalnymi przemianami technologicznymi, a tym samym społecznymi i kulturowymi w zakresie komunikowania. Z jednej strony mamy do czynienia z ponadlokalnymi przemianami, a z drugiej – z tzw. renesansem lokalności i związanymi z nim nowymi ujęciami lokalizmu i regionalizmu. Dodatkowo, warto podkreślić specyfikę i dynamikę świata mediów regionalnych i lokalnych w Polsce. Z jednej strony od końca XX wieku zauważany jest kryzys mediów regionalnych i lokalnych, w głównej mierze związany z kwestiami finansowymi i organizacyjnymi oraz wyczerpywaniem się do pewnego stopnia formuły mediów o charakterze tradycyjnym⁶. Z drugiej, w obszarze szeroko rozumianych mediów lokalnych pojawiają się nowi aktorzy: zbiorowi, na przykład instytucje, organizacje

² I. Loewe, *Dyskurs medialny – przegląd stanowisk badawczych*, „Forum Lingwistyczne”, 2014, nr 1, s. 9-16, <http://www.journals.us.edu.pl/index.php/FL/issue/view/502> (19.12.2019).

³ W. Czachur, *Dyskursywny obraz świata. Kilka refleksji*, „Tekst i dyskurs – Textund Diskurs”, 2011, nr 4, s. 79-97, <http://tekst-dyskurs.eu/index.php/pl/lista-zeszytow/zeszyt-4-2011> (19.12.2019).

⁴ Badacze jednak mają wątpliwości co do efektywnego budowania sfery publicznej poprzez m.in. nowe media na poziomie lokalnym, wskazując na bariery np. w postaci narracji władz lokalnych, np. J. Kowalik, *Sfera publiczna w społecznościach lokalnych – partyjna, obywatelska, a może sieciowa?*, „Zeszyty Prasoznawcze”, 2018, T. 61, nr 1 (233), s. 96-115, <http://www.ejournals.eu/Zeszyty-Prasoznawcze/2018/1-233/art/12469/> (19.12.2019).

⁵ O cechach i roli mediów lokalnych np.: H. Podedworna, *Życie społeczne w małym mieście – na podstawie analizy treści „Miesięcznika Kolneńskiego”*, „Media i Społeczeństwo”, 2013, vol. 3, s. 121-135, http://www.mediaispoleczenstwo.ath.bielsko.pl/art/media_i_spoleczenstwo_nr_03.pdf, (19.12.2019), M. Hilarowicz, T. Kowalski, *Rola i konteksty prasy lokalnej*, [w:] *Oblicza lokalności. Tradycja i współczesność*, red. J. Kurczewska (red.), Wyd. IFiS PAN, Warszawa 2006, s. 397-415.

⁶ Np. A. Szynol, *Czy Polsce wciąż potrzebna jest regionalna prasa codzienna?*, „Zeszyty Prasoznawcze”, 2017, T. 60, nr 3 (231), s. 468-493, <http://www.ejournals.eu/Zeszyty-Prasoznawcze/2017/3-231/art/11137/> (19.12.2019).

o charakterze regionalnym czy lokalnym oraz indywidualni: głównie lokalni liderzy i aktywiści, włączający się na różne sposoby do lokalnego dyskursu, przejmując niektóre funkcje mediów lokalnych. Bezspornie jest to związane z powszechnością nowych technologii, a przede wszystkim internetu⁷.

Tożsamość i regiony niedookreślone – założenia teoretyczne

Jednostką przestrzenną, którą analizuję z perspektywy projektów tożsamościowych, są regiony niedookreślone, przede wszystkim ze względu na postmigracyjny charakter badanych zbiorowości oraz częste reformy administracyjne i związaną z tym niestabilność granic⁸. Socjologiczny ogląd regionu w prezentowanej perspektywie odnosi się przede wszystkim do spoiwa zbiorowości, jaką jest tożsamość, oraz do pojęcia wspólnoty wyobrażonej⁹. Region definiuję jako swego rodzaju rezultat „społecznych praktyk mających dualną formę interakcji i nadawania znaczenia środowisku przyrodniczemu, krajobrazowi architektonicznemu oraz kulturze ideacyjnej związanej z pewnym obszarem”¹⁰. W takim ujęciu region bliski jest koncepcji miejsca, które budowane jest przez doświadczenia ludzkie oraz ma nadawane znaczenia w skali jednostkowej i grupowej¹¹. Kategoria miejsca dobrze odzwierciedla postawy mieszkańców w stosunku do regionów o słabo wykształconej odrębności na Ziemiach Zachodnich i Północnych (ZZiP)¹². Jej użycie „pozwała uniknąć problematyczności nazywania owej przestrzeni w kategoriach regionalnych i lokalnych, wynikających między innymi ze >sztuczności< i >nienaturalności< regionu i poszczególnych subregionów”¹³.

Znaczącym elementem badań nad współczesnymi zjawiskami regionotwórczymi jest tożsamość. Swoisty *boom* tożsamościowy w badaniach nad ZZiP rozpoczęty transformacją ustrojową w Polsce odzwierciedla ogólne tendencje w naukach społecznych. Te zaś są lustrem zainteresowań współczesnych społeczeństw Zachodu. Znaczące wydarzenia i procesy historyczne, takie jak przede wszystkim I i II wojna światowa, dekolonizacja, ruchy migracyjne, globalizacja czy

⁷ O roli internetu w mediach lokalnych np. J. Kępa-Mętrak, *Prasa lokalna w dobie nowych technologii. Analiza wybranych przykładów*, „Zeszyty Prasoznawcze”, 2017, T. 60, nr 3 (231), s. 451-467, <http://www.ejournals.eu/Zeszyty-Prasoznawcze/2017/3-231/art/11136> (19.12.2019).

⁸ Np. K. Ciechorska-Kulesza, *Tożsamość a przestrzeń w warunkach niestabilnych granic. Przypadek byłego województwa elbląskiego*, Instytut Kaszubski, Gdańsk 2016.

⁹ A. Anderson, *Wspólnoty wyobrażone. Rozważania o źródłach i rozprzestrzenianiu się nacjonalizmu*, Wyd. Znak, Kraków 1997.

¹⁰ J. Poniedziałek, *Stanowiska teoretyczne w socjologii regionu*, „Opuscula Sociologica”, 2017, nr 1/2017 (19), s. 23.

¹¹ Y-F Tuan, *Place: An Experiential Perspective*, „The Geographical Review”, 1975, no 65, s. 151-165, Y-F Tuan, *Przestrzeń i miejsce*, Wyd. PIW, Warszawa 1987.

¹² Por. K. Ciechorska-Kulesza, *Wokół miejsca. Integracja i tożsamość mieszkańców Elbląga i okolic*, „Opuscula Sociologica”, 2017, nr 1/2017 (19), s. 47-58.

¹³ *Ibidem*, s. 47.

konsumpcjonizm „powodują, że pewność poczucia bycia sobą (tak w wymiarze indywidualnym, jak i grupowym) staje się dziś ekskluzywnym przywilejem. Zmiany społeczne dotyczą sieci relacji, które charakteryzuje bardziej dynamika niż statyka, a co za tym idzie, znaczenie świadomego aktora, który ma bądź może mieć wpływ na scenariusz owych relacji”¹⁴.

Twierdzą za Mirosławą Marody, że tożsamość jest zawsze „produktem >zbiorowym<, nawet jeżeli jest wybierana indywidualnie. Jest efektem nie tylko, a nawet nie tyle, naszych osobistych decyzji, lecz także, a może nawet przede wszystkim, relacji łączących nas z innymi ludźmi, ich reakcji na to, co robimy i ich gotowości uznania, że jesteśmy tym, kim chcemy się wydawać”¹⁵. Zaś problemy współczesnego człowieka w kształtowaniu tożsamości wynikają ze zmiany charakteru relacji z innymi, które cechuje narastające zmediatyzowanie i rozproszenie¹⁶.

Ukazując specyfikę współczesnego świata, autorzy badający identyfikacje podkreślają relacyjny i twórczy charakter tożsamości. Tożsamość ujmowana jest bardziej jako cel i postulat niż stała właściwość; sytuacja niż stan posiadania¹⁷. Tożsamość jest procesem, który musi być stale podtrzymywany „przez refleksyjnie działającą jednostkę”¹⁸. Jednostka ciągle tworzy refleksyjne projekty tożsamościowe, które można ująć w kategorii autonarracji¹⁹. Nie oczekujemy nigdy ostatecznej postaci tożsamości. Nie jest ona „skostniałą autodefinicją, ale tymczasowym konstruktem, który jednostka tworzy w toku swojego życia w oparciu o procedury refleksji, interpretacji i komunikacji z innymi ludźmi”²⁰.

Tożsamość budowana wokół miejsca, nazywana w zależności od kontekstu najczęściej tożsamością przestrzenną, terytorialną, regionalną czy lokalną, obecna jest we współczesnych dyskursach ZZiP. W Polsce, szczególnie na tzw. Ziemiach Odzyskanych, „a więc na terenach, na których podjęto po 1945 roku wysiłek integracji tych >ziem z macierzą<, możliwości funkcjonowania lokalnej tożsamości, zwłaszcza w atmosferze początków lat 90., wydawały się wręcz nieograniczone, a w tym możliwości nawiązywania do historycznego dziedzictwa regionów i światów lokalnych”²¹. Silne współcześnie zainteresowanie regionem i lokalnością

¹⁴ K. Ciechorska-Kulesza i in., *Współczesne oblicza tożsamości gdańszczan*, Instytut Kaszubski, Gdańsk 2019, s. 15-16.

¹⁵ M. Marody, *Jednostka po nowoczesności. Perspektywa socjologiczna*, Scholar, Warszawa 2014, s. 196.

¹⁶ *Ibidem*.

¹⁷ A. Jawłowska., *Tożsamość na sprzedaż*, [w:] *Wokół problemów tożsamości*, A. Jawłowska (red.), Wyd. UW, Wyd. LTW, Warszawa 2001, s. 62.

¹⁸ A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, PWN, Warszawa 2001, s. 74.

¹⁹ M. Filipiak, *Tożsamość jednostki w społeczeństwie sieci*, „Kultura – Historia – Globalizacja”, 2015, nr 17, s. 27-41.

²⁰ *Ibidem*, s. 39.

²¹ W. Łukowski, *Tożsamość lokalna. W poszukiwaniu źródeł i sensu(ów) zakorzenienia*, [w:] *Od animacji do rewitalizacji społecznej – dialog perspektyw i doświadczeń*, B. Skrzyńczak (red.), Centrum Projektów Europejskich, Warszawa 2010, s. 29.

związane jest między innymi z tak zwanym otwartym regionalizmem, fundowanym na „terytorialnych i historyczno-kulturowych komponentach tożsamości (a więc jako odwrót od tylko geografii czy ekonomii), a także na dającej się już zaobserwować otwartości wspólnot regionalnych i/lub lokalnych na swobodny przepływ dóbr i informacji”²².

Badania etnograficzne na Pomorzu Wschodnim ukazują, że „na terenach postmigracyjnych mamy do czynienia z wyspowym i mozaikowym dziedzictwem niematerialnym, które jest wypadkową zwyczajów przywiezionych tu przez osadników z różnych części kraju, a także wzorów przekazywanych przez środki masowego komunikowania”²³. W dużej części miejsc ZZIP nie da się zauważyć grupy dominującej i wyróżniającej się ze względu na pochodzenie narodowe i regionalne, dlatego też trudno mówić o „bazie” kulturowej, wokół której kształtowana jest i wzmacniana tożsamość regionalna i lokalna. Zauważane jest natomiast zjawisko rekonstruowania, czy nawet wynajdywania tradycji²⁴ i sięganie do dziedzictwa kulturowego dawnych mieszkańców, nie będących przodkami dzisiejszych mieszkańców.

Współcześnie tożsamość traktowana jest jako refleksyjny projekt „ja”, zadanie do wykonania, tak na poziomie jednostkowym, jak i zbiorowym. Określenie „projekt tożsamościowy” osadziło się mocno w języku naukowym, publicystycznym, a także potocznym. „Projektowanie tożsamości” jest jednym z wielu przykładów przekładania logiki projektu na różne sfery życia społecznego. Wynika to z tego, że „przemiany w zakresie struktury społecznej i tożsamości jednostki współgrają z przemianami ekonomicznymi”²⁵. Z jednej strony mamy do czynienia z wychodzeniem kreatywności poza zawody typowo twórcze, co jest związane z szerszymi zmianami współczesnego społeczeństwa i kultury, które objawia się w niebywałym wzroście zarówno żądania, jak i pragnienia bycia kreatywnym i innowacyjnym²⁶. Z drugiej zaś owa elastyczność i twórczość mają być realizowane w ramach projektów, czyli działań celowych, skierowanych na efekt oraz niepowtarzalny, unikalny produkt oraz silne zaangażowanie zasobów ludzkich. To wkładanie w ramy projektowe działań na przykład z zakresu kultury i sztuki, które z założenia mają być spontaniczne, oddolne i twórcze, przysparza wiele problemów, wręcz jest jak łączenie „wody z ogniem”²⁷.

²² I. Skórzyńska, A. Wachowiak, *Region otwarty w kontekście sporu o pamięć polskich ziem zachodnich i północnych*, „Sensus Historiae”, 2011, vol. V (2011/4), s. 52-53.

²³ A. Kwaśniewska, *Niematerialne dziedzictwo kulturowe na terenach postmigracyjnych (na przykładzie Pomorza)*, „Łódzkie Studia Etnograficzne”, 2016, tom 55, s. 46.

²⁴ E. Hobsbawm, *Wprowadzenie. Wynajdywanie tradycji*, [w:] *Tradycja wynaleziona*, E. Hobsbawm, T. Ranger (red.), Wyd. UJ, Kraków 2008, s. 9-23.

²⁵ P. Moźdzynski, „Eventy” i projekty. *Transfery innowacji pomiędzy polem sztuki a życiem codziennym i gospodarką w XX i XXI wieku*, „Pogranicze. Studia Społeczne. Socjologia Sztuki i Muzyki”, 2018, tom XXXIV, s. 8. 7-18.

²⁶ A. Reckwitz, *The Invention of Creativity. Modern Society And the Culture of the New*, Polity Press, Cambridge, Malden MA 2017.

²⁷ P. Moźdzynski, „Eventy”..., *op. cit.*, s. 18.

Ciągłe „zadania do wykonania”, widoczne w różnych sferach życia społecznego, nazywane projektami, oddają zjawiska społeczno-kulturowe związane z kształtowaniem, czy też inaczej „pracą nad tożsamością”. Projekt w tym ujęciu jest pojęciem zarówno pojemnym, jak i uwrażliwiającym na przemiany współczesnych społeczeństw i kultury. Uwypukla proces zamiast statyki, usieciowienie zamiast stałych grup i organizacji, działanie i uczestnictwo zamiast afiliacji. W ujęciu tożsamości przestrzennych na ZZiP pojęcie projektu wspiera wychwycenie złożoności procesów tożsamościowych, łącząc idee, wartości, symbole, a tym samym sposoby mówienia o regionie czy innej jednostce przestrzennej z działaniem, widocznym m.in. w przedsięwzięciach animacji kulturowej i społecznej, czy edukacji kulturowej. Spojrzenie na tożsamość z perspektywy projektu uwypukla także strategie stosowane do kształtowania czy pracy nad tożsamościami.

Jak w tej, wydawałoby się, nieograniczoności możliwości, które wydaje się, że dają tzw. Ziemie Odzyskane, odnajdują się współcześni mieszkańcy, czy szerzej - zbiorowości? Aby uchwycić złożoność tego procesu, warto wykorzystać koncepcję Wojciecha Łukowskiego. Autor, inspirując się Randallem Collinsem, do analiz wybranych społeczności ZZiP używa pojęcia „domknięcie symboliczne”. Oznacza ono stan społeczności, polegający na „wytworzeniu się poczucia odrębności, samowiedzy związanej z daną społecznością i na istnieniu energii emocjonalnej na określonym poziomie”²⁸. Domykanie symboliczne jest zaś procesem prowadzącym do osiągnięcia spójności symbolicznej. Wytwarzanie specyfiki społeczności dokonuje się na poziomie nawykowych, jak i refleksyjnych działań²⁹. Proces domykania symbolicznego służy osiągnięciu, utrzymywaniu lub zmianie statusu symbolicznego. Aby zbadać i poznać ten jakże złożony proces domykania symbolicznego społeczności warto, a nawet należy wziąć pod uwagę różnorodne środowiska współprojektujące współczesną tożsamość mieszkańców Ziemi Zachodnich i Północnych.

Przedmiot i kontekst badań

Obszar oraz zbiorowości je zamieszkujące, które dotyczą badanych przeze mnie projektów tożsamościowych, należą do ZZiP. Ziemie te z jednej strony są badane i postrzegane jako całość, która ma wiele cech wspólnych, przede wszystkim ujmowanych w kategorii społeczności postmigracyjnych³⁰. Badacze wskazują także

²⁸ W. Łukowski, *Miasto na granicy w poszukiwaniu symbolicznej spójności*, [w:] *Spółeczność na granicy. Zasoby mikroregionu Gołdap i mechanizmy ich wykorzystywania*, W. Łukowski, H. Bojar i B. Jałowicki (red.), Scholar, Warszawa 2009, s. 39.

²⁹ *Ibidem*, s. 17-52.

³⁰ Np. A. Sakson, *Konstruowanie lokalności w społecznościach postmigracyjnych*, [w:] *Oblicza lokalności. Ku nowym formom życia lokalnego*, J. Kurczewska (red.), Wyd. IFiS PAN, Warszawa 2008, s. 134-161.

na kształtowanie się etosów mieszkańców Ziemi Odzyskanych³¹, czy zauważają nieustanne próby poszukiwania nowego projektu tożsamościowego na tych ziemiach, który zastąpiłby projekt powrotu do Macierzy³². Z drugiej strony badacze podkreślają zróżnicowanie ZZiP:

„Warunki historyczne, kulturowe i demograficzne były na obszarach włączonych do Polski po drugiej wojnie światowej bardzo różne, co doprowadziło do wyłonienia się odmiennych lokalnych >strategii tożsamościowych<. Mimo oczywistych podobieństw wynikających ze wspólnej historyczno-politycznej genezy zmiany warunków ludnościowych na tych obszarach, istnieją również zauważalne różnice”³³.

Analizowane działania wokół tożsamości dotyczą wybranych miejsc Ziemi Północnych, które charakteryzuje peryferyjność (m.in. ze względu na utratę przez główne miasta statusu stolic województwa w 1999 r.) oraz niedookreśloność. Polega ona przede wszystkim na trudności w nazwaniu tych miejsc w skali regionalnej, znajdujących się pomiędzy innymi „mocniejszymi” regionami czy charakterystycznymi miejscowościami. Badane miejscowości i regiony w różnym stopniu i z różną intensywnością projektują i wdrażają działania kształtujące czy wzmacniające tożsamości terytorialne. Część z nich jest na etapie prób tworzenia i wzmacniania regionu (Żuławy, Powiśle), a część skupia się na poziomie lokalnym (dotyczy to głównie większych miast, ale nie tylko). Miejsca te cechuje także „poszatkowanie” różnego typu granicami, nierzadko zmieniającymi się. Badane miejsca usytuowane są na obszarze, będącym na pograniczu województwa warmińsko-mazurskiego i pomorskiego, którą nazywam w tej pracy „Elblągiem i okolicami” (Żuławy z Mierzeją Wiślaną, Wysoczyzna Elbląska, Powiśle, część Warmii). Drugim miejscem jest Słupsk i okolice (nazywany m.in. Ziemią Słupską) w województwie pomorskim, z włączeniem pasa nadmorskiego, graniczący przede wszystkim z Kaszubami.

Zaprezentowany w tej pracy materiał pochodzi z badań w ramach kilku projektów badawczych (głównie o charakterze badań terenowych i studiów przypadku), które przeprowadziłam w latach 2012-2019 na omawianych terytoriach. Jedną ze znaczących metod badań była analiza danych zastanych. Przedstawiony materiał pochodzi ze źródeł internetowych, choć część z nich miała swoje odpowiedniki także w wersji analogowej (głównie biuletyny, broszury, prasa

³¹ A. Sakson, *Rodzące się etosy Ziemi Odzyskanych*, [w:] *Polskie etosy i ich znaczenie z perspektywy ogólnonarodowej*, J. Szomburg, M. Wandałowski (red.), Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2018, s. 75-83.

³² W. Łukowski, *Spoleczne tworzenie ojczyzn. Studium tożsamości mieszkańców Mazur*, Scholar, Warszawa 2002.

³³ E. Kopczyńska, *Udomawianie przestrzeni. Dynamika tożsamości miejsca na Ziemiach Zachodnich*, [w:] *Spoleczne tworzenie miejsc: globalizacja, etniczność, władza*, A. Bukowski, M. Lubaś, J. Nowak (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010, s. 188.

lokalna)³⁴. Spośród kategorii mediów informacyjnych³⁵ wybrałam te, które wydaje się, że są najbardziej popularne na polu lokalnym: prasa online oraz wiadomości w innych mediach (portale i serwisy internetowe). Interesowały mnie artykuły i inne opracowania, poruszające kwestię tożsamości bazującej na danym miejscu (w skali regionalnej lub lokalnej).

Okazało się, że większość komunikatów dotyczących miejsc w kontekście identyfikacji nawiązuje do działań z obszaru kultury. Obierając perspektywę szerokiej definicji kultury, podkreślam jej znaczenie społeczne oraz odnoszę się do koncepcji poszerzonego pola kultury³⁶, a także podkreślam znaczenie aktywnego w niej uczestnictwa³⁷. Ujęcia te wiążą się między innymi ze zjawiskiem demokratyzacji kultury³⁸ i jej relacyjności, która podkreśla jej potencjał uspołeczniania³⁹.

O tym, jak znacząca jest kultura i sztuka w projektach tożsamościowych, świadczy m.in. wypowiedź jednego z lokalnych animatorów kultury z małej miejscowości należącej do ZZiP na Pomorzu, który w wywiadzie podkreślił, że głównym celem lokalnych działań jest „stworzenie własnej kultury”. Ta „nowa kultura” na „pustej ziemi” musi być tworzona właściwie na nowo, choć na bazie tego, co już jest bądź było, czyli przede wszystkim: przeszłości tych ziem, pamięci powojennych przybyszy, a także krajobrazu i elementów kultury materialnej. To swoiste poczucie ważnego i trudnego zadania, które stoi, a właściwie sami sobie stawiają niektórzy lokalni liderzy, w połączeniu z szerokim wachlarzem wręcz nieograniczonych możliwości kształtowania projektów tożsamościowych, które mogłyby potencjalnie domykać symbolicznie społeczności, wydały się warte pogłębionych badań. Co znaczące w kontekście tej pracy, lokalni twórcy dyskursów tożsamościowych często są nadawcami w lokalnych i regionalnych mediach.

³⁴ Dopełnieniem obrazu projektów tożsamościowych na ZZiP, zbudowanego w tej pracy na podstawie dyskursu kształtowanego głównie przez lokalnych liderów i podmioty związane z mediami, byłyby bezsprzecznie badania przeprowadzone wśród ‘zwykłych’ mieszkańców.

³⁵ Zob. np. S. Jędrzejewski, *Krzyżowa konsumpcja wiadomości medialnych – zastosowanie metody Q sorting*, [w:] *Media.pl. Badania nad mediami w Polsce*, T. Bielak, G. Ptaszek (red.), Wyd. Libron, Kraków 2016, s. 109.

³⁶ S. Czarnecki i in., *Poszerzenie pola kultury. Diagnoza potencjału sektora kultury w Gdańsku*, Instytut Kultury Miejskiej, Gdańsk 2012.

³⁷ Np. W. Kłosowski (red.), *Kierunek kultura. W stronę żywego uczestnictwa w kulturze*, Mazowieckie Centrum Kultury i Sztuki, Warszawa 2011.

³⁸ B. Fatyga, M. Dudkiewicz, P. Tomanek, *„Kultura pod pochmurnym niebem”. Dynamiczna diagnoza kultury Warmii i Mazur. Raport i rekomendacje praktyczne*, Olsztyn-Warszawa 2012.

³⁹ Np. A. Bachórz i in., *Punkty styeczne: między kulturą a praktyką (nie)uczestnictwa*, Instytut Kultury Miejskiej, Gdańsk 2014.

Cechy projektów tożsamościowych w niedookreślonych regionach

Projekty tożsamościowe w badanych miejscach ZZiP cechuje przede wszystkim niedookreśloność. Często pojawiającą się strategią w nazywaniu i opisywaniu obszarów z problematyczną afiliacją regionalną jest używanie słów niebędących nazwami własnymi, takich jak: region, społeczność lokalna, wspólnota, tereny, przestrzeń, miejsce. Wynika to w dużej części z tego, że nie wiadomo po prostu dokładnie, do jakiej nazwy własnej się odnieść. Granica między regionami czy subregionami na omawianych terenach zazwyczaj jest płynna, miejsca te znajdują się na przecięciu różnych, zazwyczaj zresztą niedookreślonych krain. Problematyczność wynika także z różnorodnych odniesień dotyczących całości przestrzennych: zazwyczaj są to nawiązania historyczne, geograficzne i administracyjne.

Najczęściej w komunikatach inicjatyw z zakresu regionalnej i lokalnej kultury opisujących miejsce w perspektywie szerszej niż miejscowość pojawia się określenie „region”, np. „Galeria pełna sztuki regionu”⁴⁰ w Elblągu, „Sporo wydarzeń odbędzie się w weekend w Słupsku i regionie”⁴¹. Ilustracją mogą być także na przykład dłuższe fragmenty opisów projektów z zakresu edukacji kulturowej w Skórowie oraz działania animacyjne w Ustce:

„Projekt >O czym szumią lipy - tworzymy mural< jest wyjątkowym i unikalnym wydarzeniem w regionie (w zwykłej wsi dzieje się coś niezwykłego), ale również na skalę całego województwa może stać się kulturalną wizytówką gminy i regionu (...) W ramach projektu odbędzie się spotkanie z pasjonatem i archeologiem z zamiłowaniem, który opowie i przybliży zamierzoną historię regionu”⁴².

„>Ustka za fasadą< to projekt odwołujący się do sztuki publicznej nawiązujący do tożsamości miejsca i utożsamiania mieszkańców z regionem”⁴³.

Region często jest określeniem nie-miasta czy nie-centrum, sugerując często jego peryferyjność. Dotyczy to głównie miejscowości będących stolicami powiatu czy gminy. Określenia typu: „Elbląg i region”, „Elbląg i okolice”, „działania w regionie” podtrzymują niedookreśloność i pojemność rozumienia omawianej przestrzeni, która często odnosi się do niejednej jednostki terytorialnej, głównie

⁴⁰ Galeria sztuki pełna regionu, [w:] *Elbląska Gazeta Internetowa Portel*, <https://www.portel.pl/kultura/galeria-pelna-sztuki-regionu/98000> (19.12.2019).

⁴¹ D. Klusek, *Noc muzeów w Słupsku*, [w:] *Słupsk. Nasze Miasto*, <http://slupsk.naszemiasto.pl/artykul/noc-muzeow-w-slupsku-muzeum-galerie-i-biblioteka-pelne,5127189,art,t,id,tm.html> (19.12.2019).

⁴² *O czym szumią lipy – tworzymy mural*, [w:] *Sieć Kultury*, <http://sieckultury.pl/2017/05/o-czym-szumia-lipy-tworzymy-mural>.

⁴³ K. Kuniczuk, *Ustka za fasadą – Międzynarodowy Projekt Sztuki Publicznej*, [w:] *Słupsk. Nasze Miasto*, <http://slupsk.naszemiasto.pl/artykul/ustka-za-fasada-miedzynarodowy-projekt-sztuki-publicznej,3522841,art,t,id,tm.html> (19.12.2019).

administracyjnej (np. do kilku gmin, czy nawet powiatów).

Miasto czy centralna miejscowość i to co po poza nią przedstawiane jest głównie w formie dookreślenia regionu, na przykład: „region słupecki”, „region elbląski”. W podobnym rozumieniu pojawiają się także określenia typu: „Ziemia Elbląska”, „Ziemia Słupecka”. W przypadku większych miejscowości są one traktowane często jako nazwy własne będące określeniem regionu czy subregionu. „Kurczenie się” regionów ilustrują wyrażenia odnoszące się do poziomu lokalnego, w którym w centrum stawiane są mniejsze miejscowości lub wsie, np. „ziemia sztumska”, „ziemia tolkmicka” (sporadycznie pisane wielkimi literami).

Dookreślenia widoczne są w modyfikowaniu na różne sposoby nazw obowiązujących regionów w ujęciu fizyczno-geograficznym, ale także historycznym czy administracyjnym. Z jednej strony widać wiele prób modyfikowania nazw własnych, łączenia ich czy uszczegółowienia. „Warmia i Mazury” coraz częściej, wydaje się, że między innymi ze względu na kształt i nazwę województwa warmińsko-mazurskiego, ukazywane są jako jedna całość – region pod względem kulturowym czy społecznym. Żuławy często łączone są z Powiślem (np. „Żuławy i Powiśle”, „Żuławy i Dolne Powiśle”). Powiśle zaś ‘doklejane’ jest czasami także do Warmii i Mazur, głównie ze względu na przynależność tej krainy o niedookreślonych granicach zarówno do województwa pomorskiego, jak i warmińsko-mazurskiego (np. „Dziedzictwo kulinarne – Warmia, Mazury, Powiśle”). Przykładem doprecyzowania przynależności regionalnej jest określenie „Dolne Powiśle” (mające różne wyjaśnienia i uzasadnienia⁴⁴) czy, w skali dużego regionu Pomorza – „Pomorze Środkowe”.

W nazywaniu i opisywaniu regionów czy całości terytorialnych widoczne są odniesienia do kategorii historycznych. Ukazują one między innymi wykorzystywanie i podkreślanie bogatej i skomplikowanej historii tych regionów. W projektach tożsamościowych w skali regionalnej i lokalnej często widać zarówno łączenie odniesień historycznych z różnych okresów, jak i uwypuklanie wybranych. Projekty tożsamościowe nawiązują, w zależności od terytorium i jego dziedzictwa, do wczesnośredniowiecznych Prusów, Słowian, a także późniejszych okresów (przede wszystkim Prus Królewskich, Książęcych, Wschodnich). Jednymi z wielu przykładów jest: Stowarzyszenie Przyjaciół Ziemi Tolkmickiej „Lanzania” (czyli historycznej krainy pruskiej na północy Wysoczyzny Elbląskiej), Międzynarodowy Festiwal Wikingów w Elblągu, czy Jarmark Gryfitów Muzeum Pomorza Środkowego w Słupsku.

Oprócz odniesień o charakterze geograficznym i historycznym pojawiają się także inne, nawiązujące do pewnych stałych, zastanych charakterystycznych cech miejsca. Jest to przede wszystkim woda, w postaci głównie rzek, kanałów i morza,

⁴⁴ Dokładniej o problematyce nazewnictwa Powiśla np. K. Ciechorska-Kulesza, *Tożsamość a przestrzeń...*, op. cit., A. Paprot-Wielopolska, *Żuławy i Powiśle. Kreowanie tożsamości lokalnych i regionalnych po 1989 roku*, Scholar, Warszawa 2018.

na przykład: kraina Dolnej Wisły, delta Wisły, pas nadmorski, kraina Zalewu Wiślanego, kraina na wodzie. Przykładem nawiązania do wody w projektach tożsamościowych jest przedsięwzięcie rezydualnej w Ustce artystki, które wpisuje się w szersze zjawisko wielowymiarowej pracy nad identyfikacją lokalną na poziomie miejscowości:

„Jednak główną inspiracją do poszukiwań twórczych oraz stworzenia artbooka stała się dla mnie granica między miastem a strefą przybrzeżną. Granica ta może być postrzegana jako pewien obraz bądź metafora, jako swoiste narzędzia, które ulegają rozpadowi, by następnie połączyć się z nowym obszarem, choć z drugiej strony linia graniczna może stać się źródłem dychotomii między miastem i plażą; sezonem turystycznym i czasem poza sezonem; własnymi wspomnieniami i wytworami masmediów; bajką i codziennością”⁴⁵.

Oprócz wody znaczącym elementem jest architektura. Przykładem jest „Pomorska Kraina w Kratę” – określenie nawiązujące do tradycyjnego budownictwa o konstrukcji ryglowej, które było tytułem wystawy fotograficznej, a od kilku lat funkcjonuje jako lokalna marka turystyczna i oficjalne pojęcie⁴⁶. Innym przykładem jest odnosząca się głównie do Żuław „kraina domów podcieniowych”.

Niedookreśloność w nazywaniu regionów czy miejsc w innej skali przestrzennej związana jest także z odniesieniem do peryferyjności i pogranicza. To właśnie daleko od centrum, które ten ostatni często deprecjonuje, dzieją się rzeczy ciekawe i wartościowe. Dotyczy to przede wszystkim sztuki, która tworzona jest bez presji, pośpiechu wielkich miast i nierzadko na styku różnych kultur czy idei. Przykładem budowania projektu tożsamościowego w oparciu o dowartościowanie peryferyjności jest Kwartalnik Społeczno-Kulturalny Dolnego Powiśla i Żuław „Prowincja”, który skupia przede wszystkim twórców prozy, poezji i sztuk wizualnych.

Cechą wspólną większości projektów tożsamościowych jest uwypuklana postawa otwartości. Miejsce, w różnych skalach przestrzennych, ma być zapraszające, włączające, co wynika przynajmniej po części z eksponowanej w wielu obszarach kultury i sztuki różnorodnej kulturowo przeszłości badanych miejsc. Hasło „wielokulturowość” jest bardzo popularne w różnorodnych dyskursach i w różnych sferach życia społecznego i kultury. W omawianych miejscach jest znaczącym składnikiem projektów tożsamościowych. Można nawet powiedzieć, że jest jednym z głównych, a nawet głównym mitem tożsamościowym, podobnie jak w innych miejscach ZZiP⁴⁷. Często jednak jest to jedynie odniesienie się do przeszłości, bez wchodzenia w szczegóły. Wielokulturowość jest, czy raczej ma być, po prostu cechą charakterystyczną regionu czy społeczności lokalnej. Podkreślana jest przy tym ogólnie bogata i skomplikowana historia tych ziem, bądź

⁴⁵ *Ola Babak/na powierzchni/wystawa w ramach rezydencji artystycznej*, [w:] *Bałtycka Galeria Sztuki Współczesnej*, <https://bgs.w.pl/portfolio/olga-babak-na-powierzchni-wystawa-w-ramach-rezydencji-artystycznej> (19.12.2019).

⁴⁶ *Kraina w kratę*, [w:] *Pomorskie.travel*, <https://pomorskie.travel/pl/-/kraina-w-krate> (19.12.2019).

⁴⁷ K. Dolińska, J. Makaro, *Mit miasta wielokulturowego – Wrocław*, „Kultura i Polityka”, 2013, nr 13, s. 27-38.

uwypuklany jest wybrany okres, wydarzenie, zjawisko, które wydaje się ciekawe, atrakcyjne i inne, specyficzne, a nawet egzotyczne. Przykładem jest zamieszkanie przez ołędrów, ze szczególnym podkreśleniem menonitów, na Żuławach i Powiślu. Zjawisko to wpisuje się także w nawiązanie w pamięci miejsc do migracji i mobilności, a co za tym idzie – opisywania dawnych mieszkańców jako odważnych, wytrwałych czy otwartych.

„Tradycja pielgrzymowania, w której znajdujemy inspirację dla naszych działań, różnorako obecna była (i wciąż jest) w historii ziemi tołkwickiej (...) Może zatem w historii miejsca, w którym przyszło jej żyć, odnaleźć własne doświadczenie wędrowki, organizowania życia w nowej przestrzeni, współtworzenia jej kultury i tożsamości w poczuciu nie wykorzenia, ale właśnie wrastania w wielokulturową tradycję”⁴⁸.

Projekty tożsamościowe w ujęciu działań z obszaru kultury, animacji społeczno-kulturowej czy sztuki charakteryzuje podkreślanie ich procesualności. Dotyczy to zarówno samych działań artystycznych, jak i spostrzegania tożsamości. Z jednej strony zauważane jest dążenie do esencjonalizmu, do poszukiwania stałej, jednej tożsamości czy elementów, które bezsprzecznie i bezdyskusyjnie określą „ja” i „my” w kontekście miejsca. Z drugiej zaś widoczne jest skupienie na procesie i konstruowaniu. Procesualny i konstruktywistyczny model tożsamości zauważany w badanych działaniach wpisuje się zarówno w myślenie o tożsamości we współczesnej kulturze i społeczeństwie, jak i w inicjatywy z zakresu demokratyzacji sztuki i jej partycypacyjnego modelu. Lokalna sztuka według twórców i animatorów w dużej mierze taka właśnie powinna być, stąd też tak częste podkreślanie jest animacyjnej i edukacyjnej roli. Inicjatywy skupione wokół tożsamości miejsca podkreślają znaczenie sprawstwa podmiotu (jednostki, mieszkańca, wspólnoty, współtwórców), jak i, przynajmniej postulatywną, oddolność działań.

Przykładami procesualności i sprawstwa w projektach tożsamościowych są przede wszystkim działania artystyczne w skali lokalnej lub mikrolokalnej odwołujące się do regionalnych, subregionalnych lub lokalnych identyfikacji, o charakterze animacyjnym. Przykładowo, często praca nad muralami czy innymi formami w przestrzeni publicznej ze społecznościami lokalnymi skupiona jest tak samo, a nawet i bardziej na procesie (o walorach animacyjnych i edukacyjnych) niż na samym efekcie. Jedne z wielu przykładów to projekt dla młodzieży „Więc chodź, pomaluj Główny”⁴⁹ czy działanie w gminie Kwidzyn, które organizatorzy w skrócie opisują tak:

„W miejscowości Szałwinek została przecięta wstęga w odnowionym przystanku autobusowym, który od teraz nosi na sobie ślady wspólnej pracy mieszkańców tj. mural. Mural nawiązuje do życia

⁴⁸ M. Dalman, *Festiwal >Pielgrzymi Północny< w Tolkmicku*, [w:] *Elbląski Dziennik Internetowy info.elblag.pl*, <https://www.info.elblag.pl/31,51007,Festiwal-Pielgrzymi-Polnocy-w-Tolkmicku.html> (19.12.2019).

⁴⁹ *Więc chodź, pomaluj Główny*, [w:] *Gminny Ośrodek Kultury w Głównym*, <https://gok-glowczyce.pl/88-news/1070-mural> (19.12.2019).

mieszkańców i historii Szałwinka”⁵⁰.

Bardzo często inicjatywy tego typu skupione są wokół tzw. małej pamięci. Mieszkańcy zachęceni są do odkrywania przeszłości miejsca, w którym żyją, a także swoich przodków oraz ludzi mieszkających w przeszłości na tych ziemiach. Co ważne, przeszłość najczęściej nie ma być w tego typu projektach dokładnie i szczegółowo odwzorowana. Ma być raczej punktem wyjścia do wspólnego jej odkrywania, swego rodzaju inspiracją w lokalnych projektach tożsamościowych. Przykładowo, jedną z propozycji budżetu obywatelskiego Słupska jest projekt: „Tworzymy własną historię – śladami pierwszych Słupszczyzan”, w którym oprócz wykładów i spacerów zaplanowane są warsztaty pisania legend oraz baśni⁵¹.

Przedsięwzięcia związane z angażowaniem mieszkańców oraz artystów we współtworzenie projektów tożsamościowych poprzez tworzenie historii, legend, herbów, logo, czy innych elementów mających szansę stać się symbolem miejscowości czy, choć rzadziej, regionu, są częstym, wręcz stałym elementem działań na styku kultury i sztuki badanych miejsc. Odniesienia to nie tylko przeszłość, ale także poszukiwane elementy charakterystyczne dla danego miejsca bądź mniej lub bardziej luźno inspirowane danym miejscem. To szukanie alternatywnych narracji przejawia się więc nie tylko przykładowo w odkrywaniu menonitów na Powiślu, ale i ‘wyłapywaniu’ działalności, zjawisk, przedmiotów, które mogłyby być z przeszłością i/lub miejscem połączone. Przykładem jest uwypuklenie, czy wręcz tworzenie tradycji sadowniczych na Powiślu, popularyzowanie ceremoniału degustacji Machandla na Żuławach czy, bardziej na skalę lokalną – sadzenie dyń w Stowiecinie. Ten ostatni przykład odnosi się do tworzenia wiosek tematycznych, które na dużą skalę, choć z różną intensywnością, sposobem realizacji i efektami, są obecne na ZZiP.

Działania z zakresu kultury, sztuki i animacji skupione wokół miejsca balansują między podkreśleniem znaczenia indywidualizmu a wspólnotowości. Z jednej strony nawiązują do znaczenia kultury i sztuki dla jednostki i jej rozwoju. Tworzenie i obcowanie ze sztuką ma wspierać człowieka w różnych sferach życia, także w kontekście tożsamościowym. Procesy identyfikacyjne polegające w dużej mierze na ZZiP na „wrastaniu” mieszkańców „w ziemię” nie mogą jednak odbywać się indywidualnie. Nacisk kładziony przez twórców i animatorów na wzmacnianie więzi lokalnych, integrację i społeczne włączanie widoczny jest w wielu komunikatach dotyczących lokalnych działań kulturalnych.

⁵⁰ *Do źródeł miejsc naszych – zakończenie w Szałwinku*, [w:] Gminny Ośrodek Kultury w Kwidzynie, <http://www.gokkwidzyn.pl/edukacja-kulturalna/do-zrodel-miejsc-naszych/2080-do-zrodel-miejsc-naszych-zakonczenie-w-szalwinku-2> (19.12.2019).

⁵¹ *Tworzymy własną historię – śladami pierwszych Słupszczyzan*, [w:] Słupski Budżet Obywatelski 2020, https://slupsk.wybiera.pl/zadanie/v/3151/tworzymy_wlasna_historie_sladami_pierwszych_slupszczyzan (19.12.2019).

W działaniach podkreślany jest nie tylko wspólny efekt, ale także, a może przede wszystkim indywidualne i szczere zaangażowanie 'zwykłych' mieszkańców, którym artyści oddają głos albo nawet którzy sami stają się artystami. Dobrym przykładem, w którym uchwycono rolę zarówno indywidualnego wkładu chętnych mieszkańców, jak i wspólnej pracy i wspólnego efektu, jest wspomniana już mozaika-mural w Skórowie. Wiele działań lokalnych czy zaproszonych artystów do pracy nad projektami wokół tożsamości i miejsca angażuje mieszkańców w roli „opowiadaczy lokalnych historii”, opisujących miejsce i szukających różnorodnych z nim skojarzeń, czy wydających opinie. Efekty zebranego materiału przedstawiane są w różnorodny sposób, na przykład w formie audiomuralu, czyli graficznego zapisu nagrania wypowiedzi mieszkańców na temat elbląskiej starówki:

„Jednym z największych problemów elbląskiej Starówki jest pustka. Przejawia się ona zarówno w ciągle niezagospodarowanych kwartałach, jak również w braku zauważalnej aktywności elblązan. (...) Wybrane wypowiedzi – również te niecenzuralne – ukazane za pomocą spektrogramów, czyli wykresów widma dźwięku, znalazły swoje miejsce na ślepej ścianie wspomnianej kamienicy”⁵².

Warto wspomnieć także o licznych działaniach o charakterze animacyjno-badawczym wokół tożsamości, które coraz częściej realizowane są między innymi w gminnych ośrodkach kultury:

„Kolejne zakończenie projektu >Do źródeł miejsca naszych< tym razem odbyło się w Pawlicach, czyli w miejscowości, w której mieszkańcy odkrywając lokalną historię przekuwają ją w działania artystyczne. (...) Teraz piękne płaskorzeźby będą przypominały czas, w którym to różne pokolenia mieszkańców Pawlic tworzyły kolejny raz historię tym razem przy wykorzystaniu prawdziwej sztuki”⁵³.

Innym przejawem aktywnego włączania mieszkańców w działania wokół tożsamości, miejsca, a także pamięci są inicjatywy o charakterze rekonstrukcji historycznych, często połączone z towarzyszącymi przedsięwzięciami artystycznymi i animacyjnymi. Przykładem jest Dzień Osadnika w Nowym Dworze Gdańskim, w ramach którego mieszkańcy przebijają się w „stroje osadnicze” i odbywa się „rekonstrukcja przybycia osadników na Żuławy i scenki z życia, wspólny przemarsz ulicami miasta, złożenie kwiatów pod pomnikiem poświęconym osadnikom żuławskim” oraz na przykład „wesele osadników”⁵⁴. Innym przykładem jest duża, coroczna inscenizacja Powstania Warszawskiego w Słupsku, która pośrednio nawiązuje do powojennej historii miasta. Jak mówi organizator tego dużego

⁵² A. Ronżewska-Kotyńska, *Projekt Audiomurale*, [w:] *Audiomurale.blogspot.com*, <http://audiomurale.blogspot.com/search/label/1.%20PROJEKT%20%28PL%29> (19.12.2019).

⁵³ „Do źródeł miejsc naszych – zakończenie projektu w Pawlicach, [w:] *Gminny Ośrodek Kultury w Kwidzynie*, <http://www.gokkwidzyn.pl/2181-do-zrodel-miejsc-naszch-zakonczenie-projektu-w-pawlicach> (19.12.2019).

⁵⁴ *Zapraszamy na V Dzień Osadnika w Nowym Dworze Gdańskim*, [w:] *www.tv.regionalna24.pl*, <http://www.tv.regionalna24.pl/aktualnosc/21960,zapraszamy-na-v-dzien-osadnika-w-nowym-dworze-gdan> (19.12.2019).

przedsięwzięcia, „tuż po wojnie do Słupska przyjechało trzy tysiące mieszkańców stolicy i to oni m.in. budowali to miasto, a my teraz chcielibyśmy oddać im – naszymi spotkaniami i inscenizacją – hołd”⁵⁵.

Prezentowane przykłady działań współtworzących projekty tożsamościowe na omawianych częściach ZZiP bez wykształconych *differentia specifica* wpisują się w szersze przemiany w kulturze, takie jak m.in. poszerzanie pola kultury, tak w zakresie instytucjonalnym, jak i uczestnictwa w kulturze⁵⁶. Widoczne jest to między innymi w rozmyciu granic między nadawcą a odbiorcą, między animatorem, artystą i uczestnikiem. Zauważalne jest także łączenie form i treści przekazu artystycznego. To pierwsze dotyczy przede wszystkim prób stwarzania sytuacji wielozmysłowych i wielobodźcowych. Oprócz dźwięku i obrazu znaczącą rolę w inicjatywach zaczynają odgrywać smak i dotyk, a także emocje. Mieszkańcy i inni zainteresowani zapraszani są do „pełniejszych” doświadczeń, zarówno poprzez „głębsze” uczestnictwo (czy nawet tworzenie), jak i poprzez angażowanie różnych zmysłów. Przykładem tego są działania rekonstrukcyjne, różnorodne (często alternatywnymi ścieżkami, połączonymi z innymi aktywnościami) spacer po miejscowościach, gry miejskie (czy wiejskie), tworzenie niekonwencjonalnych map miejsca (dźwiękowych, zapachowych, emocjonalnych, smakowych). Mieszkańcy coraz częściej zachęceni są także do pracy nad tożsamością miejsca nie tylko w muzeach czy w domach kultury, ale w mniej oczywistych miejscach, np. podwórkach, placach, parkach.

Kultura i sztuka lokalna jako lek na „nijakość”?

W regionach o słabej identyfikacji regionalnej, w miejscach bez określonego *differentia specifica* wymiar kulturowy nie jest tak autonomiczny jak w regionach, miejscach o silnej tożsamości⁵⁷. Słabość regionów „niejakich” może przerodzić się jednak w ich siłę. Badacze podkreślają między innymi potencjał tych miejsc pod względem zaangażowania społecznego i obywatelskiego. ZZiP, jak wskazują badacze, ze względu na mniejsze przywiązanie do tradycji niż zbiorowości na ziemiach tzw. dawnych, cechuje duża otwartość, elastyczność i większe otwarcie na zmiany⁵⁸. Regiony, w których tożsamości budowane są „w trybie arbitralnym, >konstruktywistycznym< (...) jako twory mniej zależne od historii są wyrazem woli

⁵⁵ A. Kisicka, *Słupsk: pasjonaci historii odtworzą sceny z powstania warszawskiego*, [w:] *Dzieje.pl*, <https://dzieje.pl/aktualnosci/slupsk-pasjonaci-historii-odtworza-sceny-z-powstania-warszawskiego> (19.12.2019).

⁵⁶ A. Bachórz i in., *Punkty styczności...*, op. cit.

⁵⁷ T. Zarycki, A. Tucholska Anna, *Region, którego miało nie być* [w:] *Tożsamość regionów w Polsce w przestrzeni europejskiej. Materiały z konferencji „Regiony, regionalizm i Unia Europejska”*, W. Łukowski (red.), Katowice 2004, s. 76-89, T. Zarycki, *Wybrane dylematy budowy tożsamości regionalnej*, [w:] *Tożsamość województwa świętokrzyskiego w kontekście kraju i Unii Europejskiej*, A. Kasińska-Metryka, R. Miernik (red.), Unikat, Kielce-Katowice 2008, s. 37-47.

⁵⁸ A. Sakson, *Rodzące się etosy...*, op. cit.

politycznej społeczności regionalnych, które wyznaczają łączące wszystkich mieszkańców symbole i ewentualne wartości”⁵⁹. Procesy konstruowania regionów niejako „na nowo” wiążą się też z potencjalnymi zagrożeniami: przede wszystkim zbytniego uzależnienia pola kultury od ekonomii i polityki, instrumentalnego używania projektów tożsamościowych przez władzę, z ominięciem potrzeb mieszkańców, a także disneylandyzacji i komercjalizacji⁶⁰.

Analizując przedsięwzięcia o charakterze regionalnym i lokalnym w wybranych miejscach ZZiP o słabo rozwiniętej tożsamości, można zauważyć dwa główne, choć czasami nachodzące na siebie kierunki domykania symbolicznego. Jeden z nich bazuje na regionalizmie. Widoczne jest to przede wszystkim w krystalizujących się pod względem kulturowym regionach: Żuławach, Powiślu i Warmii. Co ważne, wiele projektów wokół regionu ma charakter i cele lokalne. Region jest potrzebny do „pracy nad sobą”, rozumianą jako jednostka i wspólnota lokalna, które rozwijają się poprzez kulturę i sztukę. W miejscach, gdzie nie ma regionalnego zaplecza lub status symboliczny jest odmienny od okolicznych miejsc z komponentem regionalnym, zauważana jest wzmożona kreatywność w tworzeniu kulturowych patchworków, ale przede wszystkim skupienie na lokalności. Zazwyczaj zjawisko to dotyczy „kurczących się regionów”, na przykład Ziemi Elbląskiej czy Ziemi Słupskiej lub zbiorowości, których główny projekt tożsamościowy opiera się na jednej miejscowości, a nawet wsi. W skali miasta dobrym przykładem włączania sztuki w procesy identyfikacyjne jest rewitalizacja i promocja form przestrzennych w przestrzeni miejskiej Elbląga (m.in. poprzez ‘przeniesienie’ jednej z nich na T-shirty), czy różnorodne działania kulturalne wokół Witkacego w Słupsku, w którym znajduje się jedyna wystawa stała jego prac. W skali wsi są to przede wszystkim wioski tematyczne.

Analizując niedookreślone regiony w ujęciu ich potencjałów, warto, a nawet należy wziąć pod uwagę kulturę i sztukę, we wszystkich jej regionalnych i lokalnych odstonach. Nie znaczy to oczywiście, że opisywane w tej pracy miejsca są artystycznymi centrami, ani że sztuka i twórcy mają tam zawsze wysoką pozycję. Niemniej założenia kultury i sztuki, w tym animacja kulturowa i sztuka o charakterze *site-specific* wpisują się w kształtowany (choć w rozproszeniu i głównie w skali lokalnej) projekt tożsamościowy ZZiP, oparty na różnorodności, otwartości, elastyczności, łączeniu i zmianie. I z innej strony: wiele cech projektów tożsamościowych badanych miejsc bezsprzecznie idzie w parze ze współczesnymi przemianami w sztuce i uczestnictwie w kulturze.

⁵⁹ T. Zarycki, *Wybrane dylematy budowy tożsamości regionalnej...*, op. cit., s. 45.

⁶⁰ *Ibidem*.

Bibliografia

- Anderson A., *Wspólnoty wyobrażone. Rozważania o źródłach i rozprzestrzenianiu się nacjonalizmu*, Wyd. Znak, Kraków 1997.
- Bachórz A. i in., *Punkty styczne: między kulturą a praktyką (nie)uczestnictwa*, Instytut Kultury Miejskiej, Gdańsk 2014.
- Ciechorska-Kulesza K., *Tożsamość a przestrzeń w warunkach niestabilnych granic. Przypadek byłego województwa elbląskiego*, Instytut Kaszubski, Gdańsk 2016.
- Ciechorska-Kulesza K., *Wokół miejsca. Integracja i tożsamość mieszkańców Elbląga i okolic*, „Opuscula Sociologica”, 2017, nr 1/2017 (19), s. 47-58.
- Ciechorska-Kulesza K. i in. *Współczesne oblicza tożsamości gdańszczan*, Instytut Kaszubski, Gdańsk 2019.
- Czarnecki S. i in., *Poszerzenie pola kultury. Diagnoza potencjału sektora kultury w Gdańsku*, Instytut Kultury Miejskiej, Gdańsk 2012.
- Dolińska K., J. Makaro, *Mit miasta wielokulturowego – Wrocław*, „Kultura i Polityka”, 2013, nr 13, s. 27-38.
- Fatyga M., M. Dudkiewicz, P. Tomanek, *„Kultura pod pochmurnym niebem”. Dynamiczna diagnoza kultury Warmii i Mazur. Raport i rekomendacje praktyczne*, Olsztyn-Warszawa 2012.
- Filiipiak M., *Tożsamość jednostki w społeczeństwie sieci*, „Kultura – Historia – Globalizacja”, 2015, nr 17.
- A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, PWN, Warszawa 2001.
- Hilarowicz M., T. Kowalski, *Rola i konteksty prasy lokalnej*, [w:] *Oblicza lokalności. Tradycja i współczesność*, J. Kurczewska (red.), Wyd. IFiS PAN, Warszawa 2006, s. 397-415.
- Hobsbawm E., *Wprowadzenie. Wynajdywanie tradycji*, [w:] *Tradycja wynaleziona*, E. Hobsbawm, T. Ranger (red.), Wyd. UJ, Kraków 2008, s. 9-23.
- Jawłowska A., *Tożsamość na sprzedaż*, [w:] *Wokół problemów tożsamości*, A. Jawłowska (red.), Wyd. UW, Wyd. LTW, Warszawa 2001.
- Jędrzejewski S., *Krzyżowa konsumpcja wiadomości medialnych – zastosowanie metody Q sorting*, [w:] *Media.pl. Badania nad mediami w Polsce*, T. Bielak, G. Ptaszek (red.), Wyd. Libron, Kraków 2016, s. 103-129.
- W. Kłosowski (red.), *Kierunek kultura. W stronę żywego uczestnictwa w kulturze*, Mazowieckie Centrum Kultury i Sztuki, Warszawa 2011.
- Kopczyńska E., *Udomawianie przestrzeni. Dynamika tożsamości miejsca na Ziemiach Zachodnich*, [w:] *Społeczne tworzenie miejsc: globalizacja, etniczność, władza*, A. Bukowski, M. Lubaś, J. Nowak (red.), Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010, s. 187-202.
- Kwaśniewska A., *Niematerialne dziedzictwo kulturowe na terenach postmigracyjnych (na przykładzie Pomorza)*, „Łódzkie Studia Etnograficzne”, 2016, tom 55, 46-79.
- Łukowski W., *Społeczne tworzenie ojczyzn. Studium tożsamości mieszkańców Mazur*, Scholar, Warszawa 2002.
- Łukowski W., *Miasto na granicy w poszukiwaniu symbolicznej spójności*, [w:] *Społeczność na granicy. Zasoby mikroregionu Gołdap i mechanizmy ich wykorzystywania*, W. Łukowski, H. Bojar i B. Jałowicki (red.), Scholar, Warszawa 2009, s. 17-52.
- Łukowski W., *Tożsamość lokalna. W poszukiwaniu źródeł i sensu(ów) zakorzenienia*, [w:] *Od animacji do rewitalizacji społecznej – dialog perspektyw i doświadczeń*, B. Skrzypczak (red.), Centrum Projektów Europejskich, Warszawa 2010, s. s. 29-43.
- Marody M., *Jednostka po nowoczesności. Perspektywa socjologiczna*, Scholar, Warszawa 2014.
- Możdżyński P., *„Eventy” i projekty. Transfery innowacji pomiędzy polem sztuki a życiem codziennym i gospodarką w XX i XXI wieku*, „Pogranicze. Studia Społeczne. Socjologia sztuki i muzyki”, 2018, tom

XXXIV, s. 7-18.

Paprot-Wielopolska A., *Żuławy i Powiśle. Kreowanie tożsamości lokalnych i regionalnych po 1989 roku*, Scholar, Warszawa 2018.

Poniedziałek J., *Stanowiska teoretyczne w socjologii regionu*, „Opuscula Sociologica”, 2017, nr 1/2017 (19), s. 15-32.

Reckwitz A., *The Invention of Creativity. Modern Society And the Culture of the New*, Polity Press, Cambridge, Malden MA 2017.

Sakson A., *Konstruowanie lokalności w społecznościach postmigracyjnych*, [w:] *Oblicza lokalności. Ku nowym formom życia lokalnego*, J. Kurczewska (red.), Wyd. IFiS PAN, Warszawa 2008, s. 134-161.

Sakson A., *Rodzące się etosy Ziemi Odzyskanych*, [w:] *Polskie etosy i ich znaczenie z perspektywy ogólnonarodowej*, J. Szomburg, M. Wandałowski (red.), Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk 2018, s. 75-83.

Tuan Y.-F., *Place: An Experiential Perspective*, „The Geographical Review”, 1975, no 65, s. 151-165.

Tuan Y.-F., *Przestrzeń i miejsce*, Wyd. PIW, Warszawa 1987.

Skórzyńska I., A. Wachowiak, *Region otwarty w kontekście sporu o pamięć polskich ziem zachodnich i północnych*, „Sensus Historiae”, 2011, vol. V (2011/4), s. s. 47-82.

Zarycki T., A. Tucholska Anna, *Region, którego miało nie być* [w:] *Tożsamość regionów w Polsce w przestrzeni europejskiej. Materiały z konferencji „Regiony, regionalizm i Unia Europejska”*, W. Łukowski (red.), Katowice 2004, s. 76-89.

Zarycki T., *Wybrane dylematy budowy tożsamości regionalnej*, [w:] *Tożsamość województwa świętokrzyskiego w kontekście kraju i Unii Europejskiej*, A. Kasińska-Metryka, R. Miernik (red.), Unikat, Kielce-Katowice 2008, s. 37-47.

Źródła internetowe:

Czachur W., *Dyskursywny obraz świata. Kilka refleksji*, „Tekst i Dyskurs – Textund Diskurs”, 2011, nr 4, s. 79-97, <http://tekst-dyskurs.eu/index.php/pl/lista-zeszytow/zeszyt-4-2011> (19.12.2019).

Do źródeł miejsc naszych – zakończenie w Szalwinku, [w:] *Gminny Ośrodek Kultury w Kwidzynie*, <http://www.gokkwidzyn.pl/edukacja-kulturalna/do-zrodel-miejsc-naszych/2080-do-zrodel-miejsc-naszych-zakonczenie-w-szalwinku-2> (19.12.2019).

Do źródeł miejsc naszych – zakończenie projektu w Pawlicach, [w:] *Gminny Ośrodek Kultury w Kwidzynie*, <http://www.gokkwidzyn.pl/2181-do-zrodel-miejsc-naszych-zakonczenie-projektu-w-pawlicach> (19.12.2019).

Galeria sztuki pełna regionu, [w:] *Elbląska Gazeta Internetowa Portel*, <https://www.portel.pl/kultura/galeria-pelna-sztuki-regionu/98000> (19.12.2019).

Dalman M., *Festiwal >Pielgrzymi Północny< w Tolkmicku*, [w:] *Elbląski Dziennik Internetowy info.elblag.pl*, <https://www.info.elblag.pl/31,51007,Festiwal-Pielgrzymi-Polnocy-w-Tolkmicku.html> (19.12.2019).

Kępa-Mętrak J., *Prasa lokalna w dobie nowych technologii. Analiza wybranych przykładów*, „Zeszyty Prasoznawcze”, 2017, T. 60, nr 3 (231), s. 451-467, <http://www.ejournals.eu/Zeszyty-Prasoznawcze/2017/3-231/art/11136/> (19.12.2019).

Klusek D., *Noc muzeów w Słupsku*, [w:] *Słupsk. Nasze Miasto*, <http://slupsk.naszemiasto.pl/artikul/noc-muzeow-w-slupsku-muzeum-galerie-i-biblioteka-pelne,5127189,art,t,id,tm.html> (19.12.2019).

Kisicka A., *Słupsk: pasjonaci historii odtworzą sceny z powstania warszawskiego*, [w:] *Dzieje.pl*, <https://dzieje.pl/aktualnosci/slupsk-pasjonaci-historii-odtworza-sceny-z-powstania-warszawskiego> (19.12.2019).

Kowalik J., *Sfera publiczna w społecznościach lokalnych – partyjna, obywatelska, a może sieciowa?*, „Zeszyty Prasoznawcze”, 2018, T. 61, nr 1 (233), s. 96-115, <http://www.ejournals.eu/Zeszyty-Prasoznawcze/2018/1-233/art/12469> (19.12.2019).

Kraina w kratę, [w:] *Pomorskie.travel*, <https://pomorskie.travel/pl/-/kraina-w-krate> (19.12.2019).

Kuniczuk K., *Ustka za fasadą – Międzynarodowy Projekt Sztuki Publicznej*, [w:] *Słupsk. Nasze Miasto*, <http://slupsk.naszemiasto.pl/art/ustka-za-fasada-miedzynarodowy-projekt-sztuki-publicznej,3522841,art,t,id,tm.html> (19.12.2019).

Loewe I., *Dyskurs medialny – przegląd stanowisk badawczych*, „Forum Lingwistyczne”, 2014, nr 1, s. 9-16, <https://www.journals.us.edu.pl/index.php/FL/issue/view/502> (19.12.2019).

Ola Babak/*na powierzchni/wystawa w ramach rezydencji artystycznej*, [w:] *Bałtycka Galeria Sztuki Współczesnej*, <https://bgs.w.pl/portfolio/olga-babak-na-powierzchni-wystawa-w-ramach-rezydencji-artystycznej> (19.12.2019).

Podedworna H., *Życie społeczne w małym mieście – na podstawie analizy treści „Miesięcznika Kolneńskiego”*, „Media i Społeczeństwo”, 2013, vol. 3, s. 121-135, http://www.mediaispoleczenstwo.ath.bielsko.pl/art/media_i_spoleczenstwo_nr_03.pdf, (19.12.2019).

Ronżewska-Kotyńska A., *Projekt Audiomurale*, [w:] *Audiomurale.blogspot.com*, <http://audiomurale.blogspot.com/search/label/1.%20PROJEKT%20%28PL%29> (19.12.2019).

Szynol A., *Czy Polsce wciąż potrzebna jest regionalna prasa codzienna?*, „Zeszyty Prasoznawcze”, 2017, T. 60, nr 3 (231), s. 468-493, <http://www.ejournals.eu/Zeszyty-Prasoznawcze/2017/3-231/art/11137> (19.12.2019).

O czym szumią lipy – tworzymy mural, [w:] *Sieć Kultury*, <http://sieckultury.pl/2017/05/o-czym-szumia-lipy-tworzymy-mural/>

Tworzymy własną historię – śladami pierwszych Słupszczyzan, [w:] *Słupski Budżet Obywatelski 2020*, https://slupsk.wybiera.pl/zadanie/v/3151/tworzymy_wlasna_historie_sladami_pierwszych_slupszczyzan (19.12.2019).

Więc chodź, pomaluj Głównyce, [w:] *Gminny Ośrodek Kultury w Głównicy*, <https://gok-glowczyce.pl/88-news/1070-mural> (19.12.2019).

Zapraszamy na V Dzień Osadnika w Nowym Dworze Gdańskim, [w:] *tv.regionalna24.pl*, <http://www.tvregionalna24.pl/aktualnosci/21960,zapraszamy-na-v-dzien-osadnika-w-nowym-dworze-gdan> (19.12.2019).

Identity Projects of Undefined Regions in Media Discourse. A Case of Selected Places of the Western and Northern Territories in Poland

Summary

The article presents the features of identity projects emerging in the media discourse in selected parts of the Western and Northern Territories. Reflection on the identity in the regional and local discourse of unspecified places, i.e. those without *differentia specifica*, is characterised above all by indeterminacy, the postulate of the bottom-up approach and openness, emphasis on diversity and multiculturalism, as well as process and construction orientation. The tension between constructivism and essentialism is accompanied by the hope of the individual and community development in culture and art. Analysing identity projects, we can distinguish two strategies of symbolic closing in the discussed places: one that is based on regionalism, although mainly local, in culturally crystallising regions, and one focused on the local level of “shrinking” spaces.

Keywords: identity, region, place, local culture, Western and Northern Territories in Poland